

GLOS Y

PATRYK WALCZAK*

GŁOSA DO UCHWAŁY SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 25 LIPCA 2019 R., III CZP 12/19

Osoba należąca do kręgu spadkobierców ustawowych, na rzecz której spadkobierca legitymujący się stwierdzeniem nabycia spadku rozporządził prawem należącym do spadku, nie nabyła tego prawa, jeśli rzeczywistym spadkobiercą jest dziecko spadkodawcy, w chwili otwarcia spadku już poczęte, które urodziło się żywe (*nasciturus*).

STAN FAKTYCZNY

Postępowanie przed Sądem Najwyższym zostało zainicjowane nie wskutek wyczerpania zwyczajnych środków odwoławczych przez jedną ze stron, lecz z inicjatywy sądu okręgowego, który skierował do SN pytanie prawne. Samo postępowanie przed sądami powszechnymi rozpoczęte zostało przez przedstawicielkę ustawową pogrobowca — córki zmarłego. Jeszcze w fazie jej życia prenatalnego, w ciągu niecałych dwu miesięcy od otwarcia spadku, z inicjatywy matki i rodzeństwa zmarłego zostało przeprowadzone postępowanie w sprawie stwierdzenia nabycia spadku. Sąd w toku postępowania odebrał od matki i dwójki rodzeństwa, które było potencjalnym dziedzicem ustawowym w miejsce ojca spadkodawcy, oświadczenia o przyjęciu spadku wprost. Nie doszło jednak do dziedziczenia ustawowego, gdyż przez uczestników postępowania przedłożony został dowód w postaci testamentu, w którym matka testatora została ustanowiona jedynym spadkobiercą. Sąd uznał

* Autor jest doktorantem w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w dyscyplinie nauki prawne, sekretarzem redakcji czasopisma „Forum Prawnicze”; przygotowuje w Katedrze Prawa Rzymskiego UJ rozprawę doktorską o ustanowieniu dziedzica pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu w zachodniej tradycji prawnej; ORCID: 0000-0002-6053-6689.

dowód za wiarygodny i wydał postanowienie stwierdzające, że matka zmarłego jest jego wyłącznym spadkobiercą.

Kilka tygodni później wspomniana spadkobierczyni dokonała rozporządzenia prawem własności nieruchomości należącym do spadku poprzez umowę darowizny na rzecz swojej córki — uczestniczki rzeczonoego postępowania jako potencjalny spadkobierca ustawowy. Niecałe dziewięć miesięcy od śmierci spadkodawcy, a niespełna pięć po zawarciu umowy darowizny, urodziła się jego córka, a pół roku po jej urodzinach sąd stwierdził wyrokiem ojcostwo spadkodawcy.

Parę lat po wyroku stwierdzającym ojcostwo matka wspomnianego *postumusa* zainicjowała postępowanie spadkowe w celu zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. W jego toku okazało się, że testament uznany za podstawę poprzedniego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku został podrobiony przez szwagra obdarowanej nieruchomości. Wobec tego sąd dokonał zmiany postanowienia, stwierdzając, że doszło do dziedziczenia na podstawie ustawy, a wyłącznym spadkobiercą jest córka zmarłego.

Wobec zaistniałej sytuacji przedstawicielka ustawowa powoda wniosła w jej imieniu o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym. Strona powodowa żądała wykreślenia obdarowanej jako właścicielki nieruchomości i wpisania na podstawie stwierdzenia nabycia spadku rzeczywistej spadkobierczyni. Sąd rejonowy oddalił pozew, uzasadniając, że doszło do skutecznego nabycia przez obdarowaną, a zatem, zdaniem sądu, powód nie wykazał, że przysługuje mu prawo własności i że podstawa wpisu jest wadliwa.

Niezadowolona z obrotu spraw przedstawicielka ustawowa powódki odwołała się od wyroku do sądu okręgowego. Ten natomiast z własnej inicjatywy skierował do SN pytanie prawne co do zakresu ochrony osoby trzeciej przewidzianej w art. 1028 k.c. Sąd rozpatrujący apelację, motywując swój wniosek, podniósł, że wykorzystanie tejże ochrony w sposób sprzeczny z jej przeznaczeniem i obciążenie poszkodowanego — rzeczywistego spadkobiercy — ciężarem wykazania złej wiary w celu unicestwienia nabycia prawa przez osobę trzecią budzi zastrzeżenia i wymaga dodatkowego namysłu.

KWALIFIKACJA PRAWNA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Już na wstępie rozstrzygnięcia Sąd Najwyższy podkreślił, że określony w sprawie stan faktyczny zasługuje na szczególne podejście opierające się na zawężającej wykładni art. 1028 k.c. z uwagi na konieczność zapewnienia córce spadkodawcy należytej ochrony prawnej. Źródłem zawilości na kanwie badanej sprawy, zdaniem SN, jest podwójna wadliwość postępowania prowadzącego do stwierdzenia nabycia spadku, którego owoc w postaci postanowienia posłużył matce spadkodawcy jako

uprawnionej do rozporządzenia sporną nieruchomością. Wadliwość procedury wynika z kilku okoliczności. Po pierwsze, w jej toku nie uwzględniono *nasciturusa* jako potencjalnego spadkobiercy ustawowego. Co więcej, postanowienie oparto na podrobionym testamentie, który stał się podstawą dziedziczenia. Wobec tego Sąd Najwyższy przyjął za istotę problemu odpowiedź na pytanie, jakie są skutki prawne umowy darowizny zawartej między osobami należącymi do grona potencjalnych spadkobierców ustawowych, z których jedna była spadkobiercą rzekomym, legitymującym się w momencie dokonywania czynności prawnej stwierdzeniem nabycia spadku.

Uwzględniając pozycję prawną poszkodowanej, przy założeniu skutecznego nabycia prawa własności przez siostrę spadkodawcy i faktu, że sąd może z urzędu uchylić lub zmienić postanowienie o stwierdzenie nabycia spadku jedynie w określonych przypadkach, SN postanowił, że konieczne jest dokonanie pomocniczej wykładni celowościowej i systemowej. Chcąc zagwarantować powódce należyte prawo do dziedziczenia, zdecydował, że ochrona prawna osoby trzeciej przewidziana w art. 1028 k.c. nie będzie miała zastosowania do obdarowanej. Jako spadkobierca potencjalny na podstawie ustawy, określany przez Sąd Najwyższy mianem tymczasowego, nie należy ona do katalogu osób trzecich, do którego odwołuje się wspomniany wyżej przepis prawa spadkowego. Przyjął, że wartość pewności obrotu jest w takich przypadkach mniej istotna niż „wartości preferowane w społeczeństwie ze względów etycznych”. W rezultacie nie doszło do nabycia prawa własności nieruchomości w drodze umowy darowizny przez siostrę zmarłego. Córka spadkodawcy jest wobec tego od momentu otwarcia spadku właścicielką nieruchomości i może ją wydobywać od swojej ciotki za pomocą skargi windykacyjnej.

Nawet gdyby przyjąć, że doszło do skutecznego nabycia prawa własności nieruchomości przez siostrę spadkodawcy, to, zdaniem SN, spadkobiercy rzeczywistemu (córce) przysługuje szereg dodatkowych środków prawnych innych niż ten, z którego skorzystała powódka. Jest to przede wszystkim roszczenie o odszkodowanie przeciwko rzekomemu spadkobiercy na podstawie art. 415 k.c. Równoległe, zdaniem sądu, powód może dochodzić zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia od rzekomego spadkobiercy (matki spadkodawcy) w oparciu o art. 405 k.c. Nie dokonuje jednak rozróżnienia dopuszczalności ich stosowania ze względu na wiedzę rzekomego spadkobiercy o fałszywości testamentu.

Obok dopuszczalnych środków prawnych Sąd Najwyższy zwrócił też uwagę na instrumenty, z których nie mógłby skorzystać rzeczywisty spadkobierca, gdyby doszło do skutecznego nabycia nieruchomości od nieuprawnionej spadkobierczyni rzekomej. Wykluczył roszczenie windykacyjne określone w art. 1029 k.c. Podkreślił, że legitymacja bierna przysługuje osobie, która wywodzi swoje prawo do rzeczy z czynności prawnej, a nie dziedziczenia, stąd spadkobierca rzekomy nie może być adresatem takiego żądania. Ze względu na brak legitymacji biernej Sąd Najwyższy stwierdził, że powódce nie będzie przysługiwało też roszczenie windykacyjne, gdyż

nie może być ono adresowane do posiadającego właściciela, który nabył własność na podstawie art. 1028 k.c. Wykluczył także względną bezskuteczność umowy darowizny względem spadkobiercy rzeczywistego na podstawie art. 59 k.c. Zdaniem sądu art. 1028 k.c. stanowi bowiem *legis specialis* względem tego przepisu — przyjmuje inną perspektywę aksjologiczną, stąd wyklucza jego stosowanie. Na samym końcu rozważań o ewentualnych podstawach prawnych przy założeniu skutecznego nabycia sąd lakonicznie odrzucił możliwość przejścia na nabywcę pod tytułem darmym obowiązku wydania przedmiotu bezpodstawnego wzbogacenia oraz związanych z nim korzyści na podstawie art. 407 k.c. Nie opatrzył jednak tego stanowiska jakimkolwiek uzasadnieniem.

ODPOWIEDŹ NA STANOWISKO SĄDU NAJWYŻSZEGO

1. CZY DOSZŁO DO SKUTECZNEGO NABYCIA NIERUCHOMOŚCI OD NIEUPRAWNIONEJ?

Na tle przedstawionych przez Sąd Najwyższy koncepcji powstałych w drodze wykładni art. 1028 k.c. poczynić trzeba parę uwag wstępnych. Po pierwsze, przyjęć należy, że wszystkie czynności, zarówno sądowe, jak i stron postępowania czy rzekomego spadkobiercy, odnoszone być muszą do momentu otwarcia spadku, którym w myśl ustawy jest chwila śmierci spadkodawcy¹. Mimo że dokonywane są one w różnym czasie, to kształtują one stosunek prawny dziedziczenia ze skutkiem wstecznym². Po wtóre, skoro pojawiają się w różnych momentach, ale oddziałują na jeden punkt w czasie, to orzeczenia sądowe wydane w trakcie postępowania spadkowego, a następnie uchylone, nie mają mocy prawnej od momentu wydania takiego orzeczenia przez sąd³.

Kluczowym problemem prawnym, który stanowi centrum sporu między stronami postępowania, była odpowiedź na pytanie, czy doszło do skutecznego nabycia nieruchomości przez obdarowaną, będącą siostrą spadkodawcy. Dla skutecznego nabycia konieczne jest łączne spełnienie czterech przesłanek określonych w art. 1028 k.c.

Pierwszą z nich jest legitymowanie się, w momencie dokonywania czynności rozporządzającej⁴, przez zbywcę sądowym postanowieniem stwierdzającym nabycie

¹ W. Borysiak: *Komentarz do art. 924 k.c. (w:) Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, wyd. 26, Warszawa 2020, uw. 1; M. Zelek: *Komentarz do art. 924 k.c. (w:) Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, pod red. M. Gutowskiego, wyd. 2, Warszawa 2019, uw. 1.

² Uchwała SN z dnia 20 listopada 1992 r., III CZP 140/92, OSNC 1993, nr 4, poz. 64.

³ P. Książak: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 408.

⁴ W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 16; K. Żok: *Komentarz do art. 1028 k.c. (w:) Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, uw. 3, 4.

spadku bądź notarialnym aktem poświadczającym dziedziczenie. Na moment zawierania umowy darowizny przez siostrę spadkodawcy i jej matkę, będącą na podstawie uchylonego później postanowienia wyłącznym spadkobiercą testamentowym, ta ostatnia legitymowała się jednym z dwu wymaganych dokumentów. Przesłankę tę można więc uznać za spełnioną.

Po drugie, dla skutecznego nabycia nieruchomości przez obdarowaną na gruncie art. 1028 k.c. konieczne było, by rozporządzający prawem należącym do spadku nie był w rzeczywistości spadkobiercą. Z uwagi na wsteczny skutek uchylecia pierwotnego, wadliwego postanowienia i wydania nowego, zgodnie z którym pogrobowiec jest wyłącznym spadkobiercą, w istocie matka spadkodawcy nie była rzeczywistym spadkobiercą. Bez względu na opis jej sytuacji prawnej, w czasie, gdy posługiwała się wadliwym postanowieniem stwierdzającym nabycie spadku, bezsporne jest spełnienie drugiej przesłanki — darczyńca nie był zatem rzeczywistym spadkobiercą.

Druga para przesłanek zorientowana jest na osobie przysporzonej w drodze czynności prawnej z rzekomym spadkobiercą. Obdarowana, dla skuteczności rozporządzenia przez jej matkę, musiała pozostawać osobą trzecią w rozumieniu art. 1028 k.c. Należy zasygnalizować, że to właśnie ta przesłanka, zdaniem SN, nie została spełniona i doprowadziła do zniweczenia skuteczności zbycia nieruchomości będącej częścią spadku. Sąd Najwyższy podniósł, że już przez samą obecność w gronie spadkobierców ustawowych należy uznać, że taka osoba nie jest osobą trzecią, wykluczając z tego katalogu spadkobierców rzeczywistych, rzekomych i tymczasowych (potencjalnych)⁵.

Spadkobiercami rzeczywistymi są osoby mające materialnoprawną legitymację do bycia sukcesorem — punktem odniesienia jest moment śmierci spadkodawcy, na który następuje nabycie spadku ze skutkiem wstecznym. Rzekomi uniwersalni następcy prawni *mortis causa* to osoby, które widnieją w stosownym dokumencie jako spadkobiercy, podczas gdy nie są nimi w rzeczywistości. Spadkobiercami tymczasowymi nazwano osoby, które w toku postępowania spadkowego oczekują na rozwój sytuacji i mogą być spadkobiercami, o ile powołane przed nimi do spadku zdecydują się na odrzucenie go.

Sama ochrona ukształtowana w art. 1028 k.c. jest konstrukcją opartą na podobnych fundamentach, co ta ukształtowana w art. 5 u.k.w.h. W imię ochrony zaufania uczestników obrotu do informacji pochodzących od organów publicznych bądź spełniających funkcję publiczną (notariusz) dokumentów w obu tych regulacjach ukształtowano wyjątek od zasady *nemo plus iuris*. Osoby widniejące w stosownych rejestrach czy dokumentach jako uprawnione traktowane są za rzeczywiście uprawnione, a w razie rozbieżności między stanem prawnym i fak-

⁵ G. Wolak: *Nasciturus jako rzeczywisty spadkobierca a art. 1028 k.c.* Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2019 r., III CZP 12/19, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury* 2020, z. 1(37), s. 130.

tycznym uznaje się, taka okoliczność nie wpływa na prawną skuteczność przy sporzenia.

Nie sposób podzielić argumentu SN opierającego się na potencjalnej, tymczasowej pozycji spadkobiercy, w której znajdowała się siostra spadkodawcy w toku „pierwszego” postępowania spadkowego jako spadkobierca ustawowy. Znajdowanie się bowiem w katalogu ustawowym spadkobierców nie rodzi jakichkolwiek, nawet quasi, stosunków prawnych dziedziczenia między spadkobiercami, którzy dziedziczyliby, gdyby *nasciturus*, nieurodzony jeszcze w momencie otwarcia spadku, nie urodził się żywy. Status potencjalnych spadkobierców nie pozostaje w jakiegokolwiek korespondencji ze zjawiskiem dziedziczenia. Co więcej, wydaje się, że punktem odniesienia dla oceny przynależności obdarowanej nie będą stosunki materialnoprawne, ale raczej formalnie poświadczające je stwierdzenie nabycia spadku. Zgodnie z art. 677 k.p.c. sąd wskazuje w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku osoby będące spadkobiercami wraz z przysługującymi im udziałami, a od wprowadzenia do kodeksu cywilnego zapisu windykacyjnego, również takich zapisobierców. Gwarancyjny charakter art. 1028 k.c. nie przewiduje, by objęci ochroną byli współspadkobiercy wyliczeni w dokumencie — ma on zastosowanie jedynie do osób nieuczestniczących w dziedziczeniu, z formalnego punktu widzenia (nieuwzględnionych w dokumencie jako spadkobiercy).

Należy zatem stwierdzić, że osobą trzecią w rozumieniu art. 1028 k.c. będzie każdy, kto nie został uznany w stwierdzeniu nabycia spadku bądź akcie poświadczenia dziedziczenia za spadkobiercę. W konsekwencji ten katalog może ulegać zmianom spowodowanym wznowieniem postępowania spadkowego i uchyleniem wadliwych dokumentów stwierdzających osoby będące spadkobiercami. Wobec tego ocena omawianej przesłanki musi być przeprowadzana na moment dokonania czynności prawnej — w oderwaniu od tego, czy zbywca był w rzeczywistości spadkobiercą w rozumieniu prawa materialnego⁶.

Na marginesie, wydaje się, że w przypadku zapisobiercy windykacyjnego, którego pozycja prawna została ukształtowana w polskim porządku prawnym raczej na wzór dziedzica do konkretnej rzeczy⁷, bardziej uzasadnione byłoby wyłączenie go z grona osób trzecich, co doprowadziłoby do niemożności nabycia przez niego prawa należącego do spadku w drodze rozrządzenia dokonanego przez rzekomego spadkobiercę. Takie stanowisko zdaje się też potwierdzać przywołane wyżej wyliczenie elementów stwierdzenia nabycia spadku z art. 677 k.p.c.

Argumentacja SN w kwestii przesłanki dotyczącej przynależności do grona osób trzecich nie została rozwinięta. Sąd jedynie odwołał się do ryzyka związanego z instru-

⁶ Choć w piśmiennictwie raczej nie rozróżnia się tych dwu płaszczyzn — materialnej i formalnej, w których może występować osoba spadkobiercy. Zob. M. Tenebaum-Kulig, J. Pisuliński: *Przegląd orzecznictwa Izby Cywilnej Sądu Najwyższego*, Palestra 2020, z. 1, s. 88.

⁷ Zob. K. Osajda: *Komentarz do art. 98¹ k.c. (w:) Kodeks cywilny..., op. cit.*, pod red. K. Osajdy, uw. 71.

mentalnym wykorzystaniem wyjątku od zasady *nemo plus iuris* zawartej w części prawa spadkowego. Próbując wzmocnić swoje uzasadnienie, podkreślił, że taka wykładnia jest podyktowana koniecznością zapewnienia rzeczywistej ochrony dziedziczenia i skrótowo zwrócił uwagę, że konieczne jest uznanie prymatu wartości etycznych nad gwarancyjną ochroną obrotu. Zdaje się to potwierdzać, że problem nie leży w zakresie katalogu osób trzecich, ale nazbyt szerokiej ochrony zagwarantowanej w art. 1028 k.c. wynikającej z nieodpowiedniego ukształtowania innych przesłanek.

Bez względu na to, jak oceniamy przyjęty przez sąd system wartości, taka linia argumentacji wydaje się niewłaściwa. Wydana uchwała zdaje się nadmierną ingerencją w przyjęty przez ustawodawcę zakres ochrony nabywcy od rzekomego spadkobiercy. Rzeczywiście, może budzić poczucie niesprawiedliwości zastosowanie art. 1028 k.c. w omawianej sprawie⁸, jednak takie zawężanie katalogu osób trzecich w drodze stosowania prawa jest mieczem obosiecznym — godzi również w interesy nabywców działających w zaufaniu do publicznych dokumentów stwierdzających krąg spadkobierców i wprowadza niepewność co do skuteczności czynności dokonywanych z osobą widniejącą w stosownym dokumencie jako spadkobierca, czemu miał przeciwdziałać art. 1028 k.c. Rezultat połączenia w uchwale SN elementów formalnych z materialnymi („Domniemanie, że nabywca, który uzyskał stwierdzenie nabycia spadku lub akt poświadczenia dziedziczenia, jest spadkobiercą, nie jest w tym wypadku wystarczające, a nabywca, należący do kręgu spadkobierców ustawowych, nie może być uznany za osobę trzecią w rozumieniu tego przepisu”), które warunkują skuteczność nabycia od nieuprawnionego, sprawia, że wspomniany przepis traci swoją funkcję.

Wreszcie na końcu należy rozważyć, czy obdarowana nie legitymowała się w momencie dokonywania czynności złą wiarą, która niweczyłaby skuteczność darowizny dokonanej przez nieuprawnionego spadkobiercę. W przedstawionym stanie faktycznym, choć można zaobserwować bliskie powinowactwo (II stopień w linii bocznej) między fałszerzem testamentu a beneficjentką darowizny, to zgromadzony materiał dowodowy nie pozwolił na przełamanie ustawowego domniemania dobrej wiary. Choć brak wiedzy siostry spadkodawcy o procederze sfalszowania testamentu może budzić pewne wątpliwości, to w toku postępowania sądowego nie dowiedziono istnienia złej wiary po jej stronie. W konsekwencji przyjęta przez ustawodawcę konstrukcja kontrydiktoryjności⁹ w ramach postępowania cywilnego,

⁸ Do katalogu podmiotów zasługujących na szczególną ochronę należy nie tylko *nasciturus*. W podobnej sytuacji może być osoba niemająca świadomości, kto w rzeczywistości jest jej rodzicem i że może być jego spadkobiercą, co uniemożliwia skuteczne dochodzenie swoich praw. W obu sytuacjach przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego przewidują ustanowienia kuratora dla ochrony interesów wspomnianych podmiotów. Podobny argument podnosi M. Sepelowski: *Nasciturus jako rzeczywisty spadkobierca — glosa*, Monitor Prawniczy 2020, nr 9, s. 490, czy K. Górniak: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r., III CZP 12/19 (częściowo aprobująca)*, Rejent 2021, nr 5, s. 94.

⁹ M. Krakowiak: *Komentarz do art. 232 k.p.c. (w:) Kodeks postępowania cywilnego*, t. IA, Komentarz do art. 1–424¹², pod red. A. Góry-Błaszczkowskiej, Warszawa 2019, uw. 4.

w połączeniu z domniemaniem dobrej wiary z art. 7 k.c., w znacznym stopniu osłabia pozycję prawną poszkodowanej. Wydaje się, że to właśnie trudność wykazania złej wiary obdarowanej, która niweczyłaby skuteczność przysporzenia, jest źródłem kontrowersji i trudności interpretacyjnych w przedstawionej sprawie. Właśnie ze względu na tę przeszkodę niedostateczna wydaje się ochrona prawna przysługująca córce spadkodawcy, co wywołało u Sądu Najwyższego chęć skorygowania obowiązującego prawa. Problem ten jednak pozostaje na płaszczyźnie faktów, a nie prawa¹⁰.

Nie można natomiast zignorować słusznie zasygnalizowanego przez Sąd Najwyższy napięcia między pewnością obrotu a zapewnieniem spadkobiercom należytej ochrony prawnej — szczególnie tym, którzy nie są w stanie samodzielnie bronić swoich praw z przyczyn subiektywnych i obiektywnych. Wydaje się, że źródłem trudności w sprawie może być zbyt szerokie zastosowanie ochrony prawnej nabywcy od nieuprawnionego spadkobiercy. W ramach art. 1028 k.c. ustawodawca nie wykluczył bowiem z zakresu ochrony przysporzeń pod tytułem darmym¹¹. Połączenie tak szerokiej ochrony prawnej nabywcy od nieuprawnionego z obciążeniem poszkodowanego obowiązkiem wykazania złej wiary nabywcy sprawia, że pozycja tego rzeczywistego spadkobiercy wskutek rozporządzenia przez rzekomego spadkobiercę zdaje się nieodpowiednio zrównoważona z pozycją nabywcy.

2. JAKIE ŚRODKI PRAWNE PRZYSŁUGUJĄ POSZKODOWANEJ?

Pozytywna odpowiedź na pytanie o skuteczność nabycia od nieuprawnionego w omawianej sprawie prowadzi do drugiej części odpowiedzi na stanowisko wyrażone w orzeczeniu — skoro doszło do skutecznego nabycia nieruchomości, to jakie środki prawne przysługują poszkodowanej, a które nie są dla niej dostępne? Należy w znacznej części przychylić się do stanowiska i argumentacji przedstawionej przez Sąd Najwyższy w tej części. Wykluczyć zatem trzeba roszczenia na podstawie art. 59 oraz art. 1029 k.c. Ten pierwszy przepis, którego zastosowanie pozwala na uznanie darowizny za nieskuteczną, nie będzie miał zastosowania, ponieważ art. 1028 k.c. uznaje się za przepis szczególny względem niego¹². Ten drugi zaś nie przysługuje

¹⁰ Na problem na płaszczyźnie dowodowej w zakresie złej wiary obdarowanej w omawianej sprawie zwrócił też uwagę K. Górniak: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r., III CZP 12/19...*, *op. cit.*, s. 95.

¹¹ W ramach rozważań nad art. 169 k.c. część doktryny opowiada się za wyłączeniem przysporzeń pod tytułem darmym z zakresu ochrony sanującej nabycie ruchomości od nieuprawnionego (zob. P. Machnikowski: *Nabycie własności od nieuprawnionego — dziś i jutro* (w:) *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka*, pod red. J. Gołaczyńskiego, P. Machnikowskiego, Warszawa 2010, s. 344). W kontekście art. 1028 nie pojawiają się takie głosy w ramach piśmiennictwa.

¹² W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 41; K. Żok: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 5. Zob. wyrok SN z dnia 9 marca 2005 r., II CK 438/04, LEX nr 150285.

poszkodowanej, bo legitymacja bierna przysługuje osobie, która wywodzi swoje prawa nie z dziedziczenia, ale z czynności prawnej *inter vivos*¹³.

Na gruncie kodeksu cywilnego poszkodowanej przysługują trzy różne środki prawne. Pierwszy z nich to roszczenie na podstawie art. 405 k.c. o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia od rzekomej spadkobierczynie, która dokonała rozporządzenia nieruchomością. Dla skuteczności powyższego roszczenia nie ma znaczenia świadomość rzekomego spadkobiercy co do wadliwej podstawy dziedziczenia — bez względu na nią roszczenie będzie zasadne¹⁴. Niejako rozwinięciem tego roszczenia jest żądanie wynikające z art. 407 k.c. Pozwala ono na żądanie zwrotu bezpośrednio od osoby, na rzecz której bezpodstawnie wzbogacony rozporządził uzyskaną przez siebie korzyścią. W piśmiennictwie¹⁵, co podziela w komentowanym orzeczeniu SN, podnosi się co do tej podstawy prawnej w kontekście art. 1028 k.c. zarzut obejścia prawa. Jednak wydaje się, że niesłusznie, ponieważ w ustawie nie wyłączono możliwości podnoszenia roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia przez rzeczywistego spadkobiercę względem rzekomego spadkobiercy i osoby trzeciej¹⁶. Ostatnie zaś roszczenie może wynikać z art. 415 k.c.¹⁷ Należy jednak podkreślić, że dla skuteczności tego żądania wymagane jest zawinienie sprawcy szkody¹⁸. W przedstawionym stanie faktycznym adresatem takiego roszczenia odszkodowawczego mogłaby być wyłącznie rzekoma spadkobierczynie — jej bowiem w toku postępowania spadkowego udowodniono świadomość, a nawet uczestnictwo w sfalszowaniu testamentu. Zdaniem SN, zarówno roszczenie z art. 405, jak i art. 415 k.c. przysługiwałyby poszkodowanej, jednak wyłącznie, gdyby doszło do skutecznego nabycia przez obdarowaną, co jednak nie miało, zdaniem sądu, miejsca. Rozbieżność stanowiska Sądu Najwyższego i autora w przedmiocie potencjalnych roszczeń dostępnych dla rzeczywistego spadkobiercy dotyczy jedynie możliwości zastosowania art. 407 k.c., który pozwoliłby na rozszerzenie katalogu podmiotów legitymowanych biernie o siostrę spadkodawcy.

¹³ W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 46; J. Kuźmicka-Sulikowska: *Komentarz do art. 1028 k.c.* (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, wyd. 9, Warszawa 2019, uw. 2; M. Pazdan: *Komentarz do art. 1028 k.c.* (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz: art. 450–1088*, pod red. K. Pietrzykowskiego, wyd. 9, Warszawa 2018, uw. 3.

¹⁴ W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 37. Zob. np. wyrok SN z dnia 12 grudnia 2017 r., IV CSK 161/17, LEX nr 2428793.

¹⁵ B. Kordasiewicz (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicza, Warszawa 2015, s. 604.

¹⁶ K. Żok: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 7; W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 39.

¹⁷ K. Żok: *Komentarz do art. 1028 k.c.* (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, uw. 6; J. Kuźmicka-Sulikowska: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 4.

¹⁸ J. Kosik: *Zakres ochrony osoby trzeciej według art. 1028 k.c.* (w:) *System prawa cywilnego*, t. IV, *Prawo spadkowe*, pod red. W. Czachórskiego, Ossolineum 1986, s. 323; W. Borysiak: *Komentarz...*, *op. cit.*, uw. 36.

WNIOSKI

Jakkolwiek słusznie nie oceniać pobudek SN i w pełni popierając służebną rolę prawa wyrażającą się w przyjętym w uchwale prymacie wartości etycznych nad zapewnieniem pewności obrotu, ocena prawna wydanej uchwały winna być negatywna. Co więcej, zdaje się bowiem, że próba stworzenia w uchwale rozstrzygnięcia słusznościowego nie była podyktowana nieprecyzyjnością regulacji, lecz trudnością dowodową strony w przełamaniu domniemania dobrej wiary obdarowanej¹⁹. Może budzić wątpliwości sposób rozumienia przesłanki osoby trzeciej przewidzianej w art. 1028 k.c. (płaszczyzna formalna i materialna), jednak propozycja wykładni przedstawiona przez Sąd Najwyższy nie przyczynia się do rozwiązania problemu interpretacyjnego.

Linia argumentacyjna przedstawiona w uchwale przerywa się właśnie w niewralgicznych miejscach — tam, gdzie sąd prezentuje kontrowersyjne sposoby rozumienia regulacji. Przejawia się to we fragmentach dotyczących wyłączenia z katalogu osób trzecich potencjalnych spadkobierców ustawowych (choć w istocie obdarowana nie należała do tego grona), odrzucenia stosowności art. 407 czy wreszcie krótkiego odwołania się do gwarantowanego w Konstytucji prawa dziedziczenia. W istocie obdarowana skutecznie nabyła nieruchomości od swojej matki, jednak poszkodowanej spadkobierczyni przysługują skuteczne instrumenty w celu ochrony swojej pozycji prawnej, adresowane zarówno przeciwko rzekomej spadkobierczyni, jak i jej córce.

Omawiana sprawa może jednak być pewną szansą dla polskiego prawa spadkowego. Skupia ona bowiem dwa problemy, które powinny być przedmiotem dyskusji nad potencjalnymi zmianami w zakresie nabycia od nieuprawnionego w ramach prawa spadkowego. Po pierwsze, zdaje się, że warta rozważenia jest zasadność tak szerokiej ochrony przewidzianej w art. 1028 k.c. Dlaczego stwierdzeniu nabycia spadku czy aktowi poświęcenia dziedziczenia daje się „silniejszy skutek” niż wpisom widniejącym w księgach wieczystych, których gwarancje nie obejmują ochroną przysporzeń pod tytułem darmym?²⁰ Przecież potencjalnym przedmiotem dziedziczenia może być też nieruchomości — rzecz objęta szczególną ochroną w polskim porządku prawnym.

Po wtóre, być może wzorem regulacji zawartych w DCFR dotyczących nabycia ruchomości od nieuprawnionego należałoby rozważyć odwrócenie ciężaru do-

¹⁹ P. Machnikowski sugeruje odwrócenie ciężaru dowodu dobrej wiary w przypadku nabycia ruchomości od nieuprawnionego na podstawie art. 169 k.c. wzorem DCFR. Argumentuje to m.in. brzmieniem ogólnej zasady dowodzenia z art. 6 k.c. czy zrównoważeniem interesów nabywcy i dotychczasowego właściciela. Takie rozwiązanie w przypadku art. 1028 k.c. pozwoliłoby ograniczyć liczbę przypadków poszkodowania rzeczywistych spadkobierców. Zob. P. Machnikowski: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 355.

²⁰ Szczególnie, że domniemania zgodności stanu prawnego ze stanem rzeczywistym z art. 1025 ust. 2 k.c. i art. 3 ust. 1 ustawy o księgach wieczystych i hipotece mają taki sam charakter.

wodu dobrej wiary na nabywcy od nieuprawnionego²¹. Taka zmiana ograniczyłaby zjawisko nabywania od rzekomego spadkobiercy oraz zrównoważyła pozycje procesową poszkodowanego, zbywcy i nabywcy. Ten ostatni bowiem dysponuje większą liczbą środków dowodowych pozwalających wykazać swoje przekonanie, błędne bądź nie, co do przysługującego mu prawa²².

W samej jednak sprawie dopiero ingerencja ustawodawcy w brzmieniu wspomnianej regulacji prawa spadkowego mogłaby doprowadzić do konkluzji, że obdarowana nie nabyła skutecznie nieruchomości, a zatem przysługuje ona rzeczywistej spadkobierczyni — córce spadkodawcy. Zdaje się, że wspomniane wyżej propozycje zmian brzmienia art. 1028 k.c. mogłyby wpłynąć pozytywnie na ograniczenie instrumentalnego wykorzystywania tego przepisu i w konsekwencji ograniczyć liczbę podobnych spraw w przyszłości, bez szkody dla funkcji gwarancyjnej tej regulacji.

BIBLIOGRAFIA

- Borysiak W.: *Komentarz do art. 924 k.c.* (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, wyd. 26, Warszawa 2020.
- Górnjak K.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 2019 r., III CZP 12/19 (częściowo aprobująca)*, Rejent 2021, nr 5, s. 69–96.
- Kordasiewicz B. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicza, Warszawa 2015.
- Kosik J.: *Zakres ochrony osoby trzeciej według art. 1028 k.c.* (w:) *System prawa cywilnego*, t. IV, *Prawo spadkowe*, pod red. W. Czachórskiego, Ossolineum 1986.
- Krakowiak M.: *Komentarz do art. 232 k.p.c.* (w:) *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IA, *Komentarz do art. 1–424*¹², pod red. A. Góry-Błaszczkowskiej, Warszawa 2019.
- Księżak P.: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Machnikowski P.: *Nabycie własności od nieuprawnionego — dziś i jutro* (w:) *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka*, pod red. J. Gołaczyńskiego, P. Machnikowskiego, Warszawa 2010.
- Osajda K.: *Komentarz do art. 981¹ k.c.* (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, wyd. 26, Warszawa 2020.

²¹ Choć w wyroku SO w Lublinie z dnia 16 listopada 2017 r. (I Ca 476/17) przyjęty został odmienny od większościowego pogląd o ciężarze dowodu po stronie obdarowanego jako osoby, która powołuje się na fakt nabycia prawa od nieuprawnionego.

²² Taki argument podaje P. Machnikowski w kontekście potencjalnych zmian w kształcie art. 169 k.c. Zob. P. Machnikowski: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 355.

Sepelowski M.: *Nasciturus jako rzeczywisty spadkobierca — glosa*, Monitor Prawniczy 2020, nr 9.

Tenebaum-Kulig M., Pisuliński J.: *Przegląd orzecznictwa Izby Cywilnej Sądu Najwyższego*, Palestra 2020, z. 1, s. 86–120.

Zelek M.: *Komentarz do art. 924 k.c. (w:) Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, pod red. M. Gutowskiego, wyd. 2, Warszawa 2019.

Żok K.: *Komentarz do art. 1028 k.c. (w:) Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, pod red. M. Gutowskiego, wyd. 2, Warszawa 2019.

Słowa kluczowe: *nemo plus iuris*, rzekomy spadkobierca, rzeczywisty spadkobierca, czynności nieodpłatne, *postumus*.

PATRYK WALCZAK

A COMMENTARY ON THE SUPREME COURT RESOLUTION
OF 25 JULY 2019 (REF. NO. III CZP 12/19)

S u m m a r y

This paper concerns the limits of the exception of the *nemo plus iuris* principle established in the Polish succession rules (Art. 1028 of the Civil Code). In the commented case, the Supreme Court stated that the mere fact of being a potential heir disqualifies a person as a third party to the inheritance. Legal interpretation conducted by the Supreme Court resulted in an ineffective acquisition of an asset by the above-mentioned potential heir from an heir included in the deed of succession. In any event, the equity concept created by the Supreme Court seems to be inadequately narrowing the scope of third-parties. It seems, however, that the source of the problem in the discussed case is not a wrongly defined group of third-parties who could validly acquire assets from succession estate notwithstanding the *nemo plus iuris* principle, but rather the burden of proving the acquirer's bad faith imposed on the rightful heir and the scope of legal protection expanded to gratuitous acts.

Key words: *nemo plus iuris*, alleged heir, actual heir, gratuitous legal acts, *postumus*.